

CZU: 343.237

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17627963>Andrei PÂNTEA ¹andreipantea.posta@gmail.com

COMPLICITATEA ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT

Abstract: Cercetarea aspectului complicității penale examinează una dintre cele mai complexe instituții ale dreptului penal – participația infrațională, cu accentul pus pe formula complicității, analizată din perspectivă comparativă în diferite sisteme de drept. Scopul studiului constă în identificarea convergențelor și divergențelor conceptuale, terminologice și normative dintre legislațiile penale ale Republicii Moldova, României, Germaniei, Spaniei, Olandei, Federației Ruse și Statelor Unite ale Americii. Obiectivul principal este determinarea modului în care fiecare sistem definește, delimitează și sancționează contribuția persoanelor care, fără a fi autori direcți, facilitează comiterea unei infracțiuni.

Metodologia cercetării s-a bazat pe metodele comparativă, istorică și analitică. Prin metoda comparativă s-au evidențiat asemănările și diferențele în definirea complicității, în timp ce metoda istorică a permis surprinderea evoluției reglementărilor și a influențelor doctrinare reciproce. Analiza s-a raportat și la jurisprudența națională și internațională, inclusiv la decizii relevante ale Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova și la referințe din Model Penal Code (SUA, 1962), care oferă o viziune modernă asupra răspunderii bazate pe cunoaștere („knowledge-based liability”).

Rezultatele cercetării relevă că, deși principiile fundamentale privind complicitatea - precum cel al accesorietații și al intenționalității - se regăsesc în majoritatea legislațiilor analizate, aplicarea lor diferă semnificativ în practică. În unele sisteme, precum cel spaniol sau german, complicitatea este detaliată normată prin articole distincte, în timp ce în altele, cum ar fi cel american, abordarea este mai flexibilă și orientată spre circumstanțele faptice ale cauzei. Studiul concluzionează că armonizarea conceptelor și clarificarea limitelor între formele de participație penală contribuie la o aplicare mai echitabilă a legii și la o protejare mai eficientă a valorilor fundamentale ale statului de drept.

Cuvinte-cheie: complicitate, autor, infracțiune, coautor, instigator, complice, participație, făptuitor, organizator.

¹ Conferențiar universitar, doctor în drept, Catedra „Procedură penală, criminalistică și securitate informațională”, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>); e-mail: academia@mai.gov.md, ORCID: 0000-0002-4865-421X, e-mail: andreipantea.posta@gmail.com

COMPLICITY IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW

Abstract: *The research on the aspect of criminal complicity in law examines one of the most complex institutions of criminal law — criminal participation — with a particular focus on the figure of complicity, analyzed from a comparative perspective across different legal systems. The purpose of the study is to identify the conceptual, terminological, and normative convergences and divergences among the criminal legislations of the Republic of Moldova, Romania, Germany, Spain, the Netherlands, the Russian Federation, and the United States of America. The main objective is to determine how each system defines, distinguishes, and sanctions the contribution of persons who, without being direct perpetrators, facilitate the commission of an offense.*

The research methodology is based on comparative, historical, and analytical methods. The comparative method highlights the similarities and differences in the definition of complicity, while the historical method allows tracing the evolution of regulations and the reciprocal doctrinal influences. The analysis also refers to national and international jurisprudence, including relevant decisions of the Supreme Court of Justice of the Republic of Moldova and references from the Model Penal Code (USA, 1962), which provides a modern perspective on knowledge-based liability.

The findings reveal that, although the fundamental principles governing complicity — such as the principles of accessory and intent — are present in most of the analyzed legislations, their practical application differs considerably. In some systems, such as the Spanish or German ones, complicity is detailed through specific legal provisions, whereas in others, like the American system, the approach is more flexible and fact-oriented. The study concludes that harmonizing the concepts and clarifying the boundaries between forms of criminal participation contribute to a fairer application of the law and to more effective protection of the fundamental values of the rule of law.

Keywords: *complicity, author, criminal offence, co-author, instigator, accomplice, participation, offender, organizer.*

INTRODUCERE

Instituția complicității ocupă un loc central în teoria răspunderii penale, oferind un cadru juridic pentru sancționarea persoanelor care, fără a fi autori principali ai unei infracțiuni, contribuie în mod semnificativ la realizarea acesteia. De-a lungul timpului, diversitatea sistemelor de drept și a tradițiilor juridice a condus la dezvoltări conceptuale distincte în ceea ce privește condițiile, formele și limitele răspunderii pentru complicitate.

În practica juridică, se observă frecvent dificultăți de calificare corectă a faptelor infracționale, atât în ceea ce privește identificarea elementelor constitutive ale laturii obiective și subiective, cât și în atribuirea adecvată a statutului juridic al făptuitorului pe parcursul urmăririi penale, în conformitate cu prevederile art. 42 Cod Penal al Republicii Moldova. De exemplu, în Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 14 din 21 decembrie 2009, s-a menționat că organele de urmărire penală confundă adesea coautoratul cu complicitatea, calificând drept coautori persoane care doar au oferit sprijin material sau moral autorului principal.¹ Într-o altă cauză, examinată de Curtea de Apel Chișinău (dosar nr. 1-78/2021), instanța a reținut că inculpatul nu a participat direct la executarea infracțiunii, ci doar a asigurat transportul autorului la locul faptei, fapt ce constituie complicitate la furt, nu coautorat. Totodată, în Decizia Curții Supreme de Justiție nr. 46/2017, s-a subliniat necesitatea delimitării complicității de favorizarea infractorului, deoarece sprijinul acordat ulterior comiterii faptei nu mai are caracter de participație

¹ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 14 din 21 decembrie 2009 „Cu privire la aplicarea legislației ce reglementează participația la infracțiune”, Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009.

penală. Aceste exemple confirmă că practica judiciară pune accent pe analiza detaliată a rolului concret al fiecărui participant, pentru a asigura o încadrare juridică exactă și o aplicare proporțională a răspunderii penale. Aceste deficiențe derivă din rolurile distincte ale participanților implicați în pregătirea, planificarea și săvârșirea unei infracțiuni, precum și din percepția subiectivă asupra situațiilor ce pot fi încadrate drept participare simplă, participare complexă sau forme de criminalitate organizată.

Calitatea formulării unei acuzații, inclusiv atribuirea corectă a rolului fiecărui participant la săvârșirea unei infracțiuni, reprezintă una dintre principalele responsabilități ale organelor de urmărire penală, cum ar fi ofițerii de urmărire penală și procurorii. Această activitate este condiționată de nivelul de pregătire profesională a acestor practicieni și se concretizează, de regulă, prin emiterea actelor procedurale specifice, cum ar fi ordonanțele de recunoaștere a persoanei în calitate de bănuț sau învinuit.

Pe lângă valoarea teoretică, o astfel de analiză are și o semnificație practică importantă, în special în contextul creșterii interacțiunilor juridice transnaționale, al cooperării judiciare internaționale și al necesității armonizării reglementărilor naționale cu standardele internaționale în materie penală. Prin evidențierea abordărilor doctrinare și jurisprudențiale din mai multe jurisdicții, studiul urmărește să contribuie la o înțelegere mai nuanțată și mai coerentă a complicității, ca formă distinctă de participare penală.

Instituția complicității își menține o actualitate juridică și practică remarcabilă în contextul evoluțiilor recente din societate, criminalitate și jurisprudență. Departe de a fi o noțiune teoretică rigidă, complicitatea este din ce în ce mai frecvent invocată și analizată în cauze penale complexe, în special în domenii precum criminalitatea organizată, terorismul, corupția, infracțiunile economico-financiare și criminalitatea informatică.

Această instituție reprezintă un element clasic al dreptului penal, dar în același timp păstrează o relevanță deosebită în contextul actual, caracterizat prin dinamism și diversitate a formelor de criminalitate. Ea urmărește ca răspunderea penală să nu vizeze exclusiv autorii direcți ai infracțiunilor, ci și persoanele care, prin sprijin, înlesnire sau printr-o atitudine pasivă dar conștientă, contribuie la realizarea faptelor penale. Prin urmare, instituția complicității rămâne un instrument esențial pentru protejarea valorilor fundamentale ale statului de drept și pentru asigurarea unei justiții penale echitabile.

Relevanța unei asemenea calificări juridice derivă din influența sa directă asupra evoluției procesului penal și asupra soluției pronunțate de instanța de judecată. În același timp, întregul demers trebuie să se desfășoare cu respectarea principiului echității, consacrat de articolul 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, care garantează dreptul fiecărei persoane la un proces echitabil. Conform legislației Republicii Moldova, „participația reprezintă cooperarea intenționată a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate.”².

METODE ȘI MATERIALE APLICATE

Pentru realizarea acestui studiu comparativ privind instituția complicității în dreptul penal, au fost utilizate o serie de metode de cercetare specifice științelor juridice, cu scopul de a oferi o analiză riguroasă, contextualizată și relevantă din punct de vedere

² Cod Penal al Republicii Moldova, Nr. 985 din 18-04-2002. LP220 din 31.07.23, MO318-321/18.08.23 art.560; în vigoare 18.08.23. Art. 41 Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121991&lang=ro [accesat: 21.06.2025].

teoretic și practic. Prin aplicarea metodei comparative s-a urmărit evidențierea elementelor esențiale și a diferențelor de concepție dintre aceste sisteme juridice, analizându-se atât cadrul normativ, cât și modul în care dispozițiile legale sunt interpretate în practica judiciară.

De asemenea, a fost aplicată metoda interpretativă, având drept scop interpretarea dispozițiilor legale din Codurile penale selectate, în vederea clarificării conceptului de complicitate și a rolului său în teoria răspunderii penale. Materialele utilizate includ texte legislative, lucrări doctrinare de referință în domeniul dreptului penal național și internațional, precum și jurisprudența relevantă a instanțelor naționale și a celor internaționale, cum ar fi Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Metoda istorică este utilizată pentru a examina evoluția reglementărilor penale referitoare la complicitate, permițând evidențierea influențelor culturale și juridice care au modelat conceptul de participare penală în diverse sisteme de drept.

Aplicarea combinată a metodelor de cercetare comparativă, doctrinară, normativă și jurisprudențială a permis realizarea unei analize riguroase și echilibrate a instituției complicității în dreptul penal. Metoda comparativă s-a dovedit esențială pentru înțelegerea diferențelor conceptuale și funcționale dintre sistemele de drept analizate, relevând atât divergențele de abordare, cât și tendințele de convergență în materia participăției penale.

Analiza normativă și doctrinară a permis identificarea fundamentelor teoretice ale complicității și clarificarea aspectelor controversate, în timp ce studiul jurisprudențial a oferit o imagine fidelă asupra aplicării concrete a acestor norme și asupra modului în care instanțele interpretează și nuanțează limitele răspunderii complicei. Selecția atentă a materialelor – legislație, doctrină de specialitate și hotărâri judecătorești – a asigurat o bază solidă pentru susținerea concluziilor formulate în cadrul lucrării. De asemenea, utilizarea unei metodologii variate a contribuit la evitarea unei abordări unilaterale, permițând integrarea diferitelor perspective asupra instituției analizate.

În ansamblu, metodele și materialele utilizate au fost adecvate obiectivelor cercetării, contribuind la formularea unor concluzii relevante atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Ele fundamentează, totodată, recomandările ulterioare privind posibile direcții de armonizare legislativă și dezvoltare doctrinară în domeniul complicității în dreptul penal comparat.

DISCUȚII ȘI REZULTATE OBTINUTE

Analiza comparativă a reglementărilor privind complicitatea în diferite sisteme de drept a evidențiat atât elemente comune, cât și diferențe semnificative în ceea ce privește condițiile de incriminare, formele de complicitate și modul de individualizare a răspunderii penale. Un rezultat notabil al studiului constă în observarea faptului că majoritatea sistemelor de drept recunosc o formă distinctă de participare penală denumită „complicitate”, însă înțelesul și tratamentul juridic al acesteia diferă considerabil. În dreptul penal continental, complicitatea este de regulă considerată o formă derivată de participare, presupunând existența unei fapte principale comise de un autor. Spre deosebire, în sistemul de common law, accentul se pune pe „aiding and abetting”, iar rolul complicelui poate fi echivalat uneori cu cel al coautorului, ceea ce reflectă o mai mică rigiditate în ierarhizarea formelor de participare.

Un alt aspect relevant este legat de cerința elementului subiectiv. Dacă în dreptul

continental se insistă pe intenția directă a complicei de a sprijini actul infracțional, în unele jurisdicții de common law (dreptul comun englez) este suficientă cunoașterea faptului că ajutorul acordat va contribui la săvârșirea unei infracțiuni, chiar fără o intenție specifică. Această diferență are implicații importante pentru stabilirea răspunderii penale, în special în cazurile de criminalitate organizată sau complicitate la infracțiuni economico-financiare.

Totodată, în ceea ce privește delimitarea dintre complicitate și alte forme de participare, cum ar fi instigarea sau coautoratul, s-a constatat o tendință generală de flexibilizare doctrinară, dar și o lipsă de uniformitate terminologică. Aceasta poate genera dificultăți de cooperare judiciară internațională, unde definirea rolului fiecărui participant este esențială.

Infracțiunile comise în participație se caracterizează prin faptul că criteriile care le reglementează sunt stabilite atât în dispozițiile normelor din Partea Specială a Codului penal, cât și în cele din Partea Generală a acestuia. Conform principiului accesorietații (de accesoriu), specific instituției participației penale, acțiunile tuturor participanților trebuie încadrate în conformitate cu norma din Partea Specială a Codului penal care incriminează fapta săvârșită de autor. Astfel, calificarea acțiunilor sau inacțiunilor organizatorului, instigatorului și complicei depinde în mod direct de calificarea acțiunilor sau inacțiunilor autorului principal, fiind bazate explicit pe prevederile art. 83 Cod Penal al RM, care instituie un cadru normativ de egalizare a răspunderii penale între organizatori, instigatori și complici, asigurând o aplicare uniformă a pedepselor în funcție de contribuția fiecăruia la săvârșirea infracțiunii. Conform Codului Penal, o faptă săvârșită cu intenție va avea ca rezultat pedepsirea făptuitorului potrivit legii.³

În cazul infracțiunilor săvârșite în participație, comportamentul organizatorului, instigatorului sau al complicei trebuie încadrat potrivit normei incriminatoare, dar și în conformitate cu prevederile art.42 alin.(3), (4) și (5) CP RM, și anume: „Se consideră organizator persoana care a organizat săvârșirea unei infracțiuni sau a dirijat realizarea ei, precum și persoana care a creat un grup criminal organizat sau o organizație criminală ori a dirijat activitatea acestora.

(4) Se consideră instigator persoana care, prin orice metode, determină o altă persoană să săvârșască o infracțiune.

(5) Se consideră complice persoana care a contribuit la săvârșirea infracțiunii prin sfaturi, indicații, prestare de informații, acordare de mijloace sau instrumente ori înlăturare de obstacole, precum și persoana care a promis dinainte că îl va favoriza pe infractor, va tăinu mijloacele sau instrumentele de săvârșire a infracțiunii, urmele acestora sau obiectele dobândite pe cale criminală ori persoana care a promis din timp că va procura sau va vinde atare obiecte”. În același timp, comportamentul autorului trebuie calificat doar potrivit normei concrete ce sancționează fapta prejudiciabilă comisă, fără a fi necesară trimiterea către norma de la alin.(2) art.42 CP RM.

Dintr-o perspectivă comparativă cu prevederile legislative penale ale altor state, dreptul penal autohton nu include prevederi care să incrimineze în mod distinct organizarea, instigarea sau complicitatea la săvârșirea unei infracțiuni. Aceste forme de participație penală sunt subsumate normei juridice utilizate pentru calificarea acțiunilor autorului principal. În vederea evidențierii rolului specific al fiecărui participant la săvârșirea

³ Ibidem, art. 17.

infracțiunii, este necesar ca, pe lângă standardul aplicabil autorului, să fie utilizată calificarea suplimentară prevăzută de Partea Generală a Codului penal, care definește tipologia participanților.

În dreptul comun englez (*common law*), instituția complicității este una dintre cele mai vechi instituții juridice. Până la adoptarea Criminal Law Act din 1962, reglementările privind complicitatea erau consacrate exclusiv de normele dreptului comun. Participanții la infracțiune erau clasificați în autor și complice, autorul fiind împărțit în două categorii: autor de rangul I, adică persoana care execută direct fapta penală, și autor de rangul II, reprezentând persoanele care sprijină activitatea infracțională.

În doctrina engleză prin complicitate se înțelege acțiunea a două sau mai multe persoane pentru realizarea intenției criminale. Termenul complice este utilizat și în prezent, dar unii autori îi atribuie la această categorie pe toți participanții la infracțiune, iar alții – numai pe complice și pe instigator. De asemenea, prin autor se înțelege persoana care înfăptuiește nemijlocit, total sau parțial, infracțiunea, prin folosirea diverselor mijloace.⁴

Potrivit științei contemporane engleze, complicitatea este posibilă până în momentul comiterii faptei, și nicidecum după aceasta. De asemenea, complicitatea este posibilă atât în prezența autorului, cât și în lipsa acestuia. Dreptul comun englez prevede că persoana implicată într-un act de complicitate poate fi exonerată de răspunderea penală în cazul unui renunțări voluntare la săvârșirea infracțiunii, cu condiția ca aceasta să intervină înainte de finalizarea faptei sau înainte de producerea consecințelor prejudiciabile. Totuși, renunțarea voluntară, deși recunoscută de doctrină, poate fi inefficientă în cazurile prevăzute expres de lege. Din punctul de vedere al laturii subiective, complicitatea în cazul infracțiunilor intenționate implică unitatea de voință a participanților la momentul săvârșirii infracțiunii, subliniind necesitatea unei intenții comune pentru realizarea acțiunii infracționale.

În conformitate cu prevederile Model Penal Code din SUA (1962)⁵, codurile penale ale statelor federale dispun, în general, clasificarea participanților la infracțiuni în autori și complici. În dreptul penal american, similar sistemului juridic englez, complicitatea poate apărea atât în cazul infracțiunilor săvârșite cu intenție, cât și din imprudență. Autorul, în sensul legislației penale americane, nu este doar persoana care realizează în mod direct latura obiectivă a infracțiunii, ci și persoana care utilizează un „agent nevinovat” sau o altă persoană a cărei vinovăție lipsește.

Cu referire la doctrina penală franceză, aceasta clasifică participația penală în trei forme, în funcție de gradul de organizare: participație prin juxtapunere, participație prin neglijență și participație prin înțelegere⁶.

Un aspect specific reglementărilor americane este conceptul de *participație prin juxtapunere*, care se referă la situațiile în care mai multe persoane participă la aceeași acțiune infracțională fără o înțelegere prealabilă între acestea. Spre exemplu, în cazul unei încălțări colective în care victima suferă multiple leziuni, dar nu se poate identifica autorul fiecărei vătămări, răspunderea se analizează în mod colectiv. În dreptul penal francez, un concept similar este cel al „scenei unice a violențelor”, aplicabil în cazurile de infracțiuni

⁴ GIURGIU N. Drept penal general: doctrină, legislație, jurisprudență. Iași, Ed.: Cantes, 2000. ISBN 97817306X, 9789738173064. p.78.

⁵ American Law Institute. (1962). Model Penal Code: Official Draft and Explanatory Notes. Philadelphia: American Law Institute. <https://www.ali.org/publications/show/model-penal-code/>

⁶ PRADEL J. Manuel de Droit penal general. 22e edition. Paris, Ed.: Cujas, 2019. EAN: 9782254194049, p. 366.

intenționate. Atunci când nu este posibilă determinarea precisă a numărului și intensității actelor de violență comise de fiecare făptuitor, răspunderea penală este extinsă asupra tuturor participanților. Argumentația juridică se bazează pe următoarele premise: (1) din punct de vedere tehnic, fiecare autor este simultan complice al celorlalți; (2) imposibilitatea practică de a stabili rolul exact al fiecărui participant; (3) pluralitatea participanților crește pericolul social al faptei, justificând astfel atribuirea răspunderii colective.

Participația prin neglijență intervine în situațiile în care comportamentul unei persoane atrage răspunderea penală a altuia, deși principiul răspunderii personale rămâne esențial. Spre exemplu, răspunderea unui angajator pentru infracțiunile săvârșite de angajații săi poate fi justificată în anumite circumstanțe.

Participația prin înțelegere presupune existența unui acord între făptuitori pentru comiterea uneia sau mai multor infracțiuni. Acest tip de participație este divizat în funcție de natura înțelegerii încheiate: acord simplu (participație) și acord consolidat (formă de crimă organizată). În unele coduri penale ale statelor federale, participanții sunt clasificați suplimentar în instigatori și complici, în timp ce alte state nu fac această distincție.

Cu referire la obligativitatea săvârșirii unei infracțiuni, conform dreptului francez, trebuie ținut cont de distincția tripartită dintre crime, delikte și contravenții. Participarea la infracțiuni și încălcări este întotdeauna pedepsită, chiar și în cazul încălcărilor neintenționate⁷.

Doctrina penală franceză identifică două forme principale de complicitate: instigarea și ajutorul (asistența). În trecut, legislația penală franceză recunoștea, pe lângă asistență și complicitate, oferirea de căi de atac drept o formă distinctă de contribuție la infracțiune. Motivația complicității poate îmbrăca două forme: provocarea sau darea de instrucțiuni, ambele condiționate de caracterul lor consumat, natura activă a actului și de faptul că ele sunt anterioare sau concomitente săvârșirii infracțiunii. Deși literatura juridică franceză afirmă că nu este posibilă complicitatea în cazul delictelor săvârșite prin imprudență, jurisprudența admite, în anumite cazuri, complicitatea la delikte neintenționate, spre exemplu: omorul prin imprudență sau publicitatea înșelătoare.

Doctrina penală spaniolă nu oferă o definiție expresă a participației penale. Potrivit articolului 28 din Codul penal al Spaniei, autorul este persoana care comite fapta fie individual, fie împreună cu alte persoane, sau care acționează prin intermediul unei alte persoane folosite ca instrument. Textul legal prevede: „Sunt considerați autori aceia care săvârșesc fapta personal, împreună cu alții sau prin intermediul unei persoane pe care o utilizează ca instrument. De asemenea, sunt considerați autori:

- a) Persoanele care determină direct o altă persoană sau alte persoane să comită fapta;
- b) Persoanele care cooperează la realizarea faptei printr-o acțiune fără de care nu s-a putut realiza fapta”⁸.

Astfel, este autor și cel care determină pe altul să execute fapta, dar și cel care cooperează la executarea faptei printr-un act fără de care fapta nu ar fi putut fi executată. Complicele este definit ca fiind persoana care contribuie la executarea faptei, prin acte anterioare sau simultane. În ce privește sancționarea participației, legiuitorul a optat pen-

⁷ Chambre Criminelle, 17 nov. 1887, Bulletin Criminelle nr. 392, 14 decembre 1934, citat de PELLETIER H., PER-FETTI J. Code Penal 2006, Ed. Litec, Paris, pp.41-42.

⁸ Boletín Oficial del Estado (BOE) – Legea Organică nr. 10/1995 din 23 noiembrie, art.28. disponibilă: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf> [accesat: 18.06.2025].

tru sistemul diversificării pedepselor⁹.

Doctrina penală japoneză diferențiază complicitatea în două tipuri: obligatorie, în situațiile în care infracțiunea nu poate fi săvârșită decât prin participarea mai multor persoane, și benevolă, atunci când infracțiunea poate fi comisă de un singur făptuitor. Codul penal japonez, în Partea Generală, reglementează preponderent varianta benevolă a complicității.

Codul penal polonez introduce o distincție între autorul material, cel care săvârșește efectiv fapta infracțională, și autorul moral, care dirijează săvârșirea faptei prin intermediul unei alte persoane. De asemenea, legislația penală poloneză delimitează rolurile de instigator și complice prin oferirea de asistență.

Doctrina penală olandeză prevede că participanții la o infracțiune pot fi trași la răspundere penală doar dacă actele de participare au fost săvârșite cu intenție. Actele considerate a constitui participare includ provocarea infracțiunii prin daruri, promisiuni, abuz de autoritate, violență, constrângere, inducere în eroare, crearea unor ocazii favorabile, precum și punerea la dispoziție a mijloacelor sau informațiilor necesare săvârșirii faptei.

Reglementarea complicității în dreptul olandez este aliniată în mare parte cu cea din alte sisteme de drept continental (ex. Germania, Franța), punând accent pe intenție și pe caracterul indirect al contribuției. Totuși, prin delimitările clare și sancționarea diferențiată, Codul penal olandez oferă un cadru echilibrat și previzibil pentru tragerea la răspundere a participantului secundar.¹⁰

Sancționarea actelor de participare este guvernată de sistemul diversificării, prevăzând pentru participanții la delict o reducere cu o treime a maximumului pedepselor de bază stabilite. În cazul delictelor sancționate cu detențiune pe viață, pedeapsa participanților va fi de 15 ani. Pedepsele complementare vor fi aceleași și pentru participare.¹¹

Complicitatea în dreptul penal olandez este o instituție bine conturată, care reflectă o abordare moderată a participării penale: nici supraextensivă, dar nici limitativă în mod excesiv. Cerințele clare privind intenția și natura sprijinului acordat, precum și diferențierea pedepselor, contribuie la respectarea principiilor de legalitate, proporționalitate și individualizare a răspunderii penale.

În Codul penal al României nu se definește participarea, ci doar se arată ce se înțelege prin participanți¹². Participarea penală este definită, în general, ca o cooperare între mai multe persoane în vederea săvârșirii unei infracțiuni care, prin natura sa, ar fi putut fi comisă și de un singur făptuitor. Pentru existența participăției penale este necesară îndeplinirea unor anumite condiții: realizarea unei infracțiuni comune, prezența unei pluralități de infractori, coeziunea psihică a acestora și intenția comună de a participa la săvârșirea infracțiunii. În doctrină se disting mai multe forme de participare: participarea propriu-zisă, improprie, simplă (omogenă) și complexă (eterogenă).

Conform Codului penal al României (Legea nr. 286/2009, republicat, 2018), compli-

⁹ POCORA M. Participația penală în dreptul comparat. Acta Universitatis George Bacovia. Juridica - Volume 6. Issue 2/2017. Disponibilă: <http://juridica.ugb.ro/> [accesat: 05.06.2025].

¹⁰ Netherlands. Wetboek van Strafrecht [Dutch Penal Code]. Trad. Louise Rayar & Stafford Wadsworth (rev. Hans Lensing). Littleton, Colo.: F.B. Rothman, 1997, <https://www.gbv.de/dms/spk/sbb/recht/toc/273894366.pdf> [accesat: 11.10.2025].

¹¹ Ibidem art. 49.

¹² Codul penal al României, Legea nr. 286/2009, republicat 2018, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2018, disponibil online: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/223635> [accesat: 21.06.2025].

ce este persoana care, cu intenție, înlesnește sau ajută în orice mod săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală. Este de asemenea complice persoana care promite, înainte sau în timpul săvârșirii faptei, că va tăinuî bunurile provenite din aceasta sau că îl va favoriza pe făptuitor, chiar dacă după săvârșirea faptei promisiunea nu este îndeplinită¹³.

Cu referire la pedeapsa în cazul participanților potrivit legislației române, coautorul, instigatorul și complicele la o infracțiune săvârșită cu intenție se sancționează cu pedeapsa prevăzută de lege pentru autor. La stabilirea pedepsei se ține seama de contribuția fiecăruia la săvârșirea infracțiunii¹⁴.

În legislația penală germană nu vom găsi definiția complicității. În știința dreptului penal german prin complicitate se înțelege „participarea mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate”. Participanții la complicitate, conform Codului penal german, cap. III, sunt considerați autorul (executorul), instigatorul și complicele. În calitate de complice se pedepsește persoana care cu intenție a ajutat o altă persoană la săvârșirea cu intenție a unei fapte ilegale. Pedeapsa pentru complice se determină în funcție de pedeapsa prevăzută pentru autor¹⁵.

Un punct critic identificat în analiză este tratamentul sancționator al complicelui. În România, pedepsele pentru complicitate se reduc, de regulă, față de cele aplicabile autorului, potrivit art. 75 lit. a) Cod penal. În Germania, sancționarea este de asemenea diferențiată, iar instanțele țin cont de gradul de implicare. În schimb, în SUA complicele poate primi aceeași pedeapsă ca autorul, ceea ce ridică probleme de echitate și proporționalitate, mai ales în cauzele cu participare marginală sau pasivă.

Un alt rezultat semnificativ privește natura intenției cerute pentru atragerea răspunderii complicelui. Dreptul român și cel german impun o intenție clară și directă de a sprijini autorul, de regulă fără a accepta forme de culpă sau dol indirect. Astfel, lipsa intenției directe duce, în principiu, la neîntrunirea elementelor complicității.

În dreptul penal american, unele instanțe au recunoscut conceptul de „knowledge-based liability”, conform căruia simpla conștientizare a faptului că propriile acțiuni contribuie la comiterea unei infracțiuni poate fi, în anumite circumstanțe, suficientă pentru atragerea răspunderii penale.¹⁶

Conform art. 32 din Codul penal al Federației Ruse, complicitatea este definită ca fiind cooperarea intenționată între două sau mai multe persoane în vederea comiterii unei infracțiuni. În doctrina dreptului penal rus, complicitatea reprezintă un subiect de dezbatere teoretică. O parte a doctrinarilor susțin că fundamentul complicității constă în caracterul său accesoriu, ceea ce implică faptul că autorul reprezintă figura centrală a complicității, în timp ce activitatea celorlalți participanți are un rol auxiliar, de ajutorare.

Potrivit legislației Federației Ruse complicitatea penală poate fi:

1. Autorul, care poate fi o persoană ce săvârșește în mod direct o infracțiune, participă activ la aceasta împreună cu alți coautori sau comite infracțiunea prin intermediul unor persoane care nu pot fi trase la răspundere penală din cauza vârstei, incapacității mintale sau altor circumstanțe.

¹³ Ibidem Art. 48.

¹⁴ Ibidem Art. 46.

¹⁵ German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) Traducere realizată de Prof. Dr. Michael Bohlander. Disponibilă pe portalul FAOLEX: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb [accesat: 10.10.2025].

¹⁶ American Law Institute, Model Penal Code: Official Draft and Explanatory Notes (Philadelphia: American Law Institute, 1962). Disponibil online: <https://www.ali.org/publications/show/model-penal-code>.

2. Organizatorul, care planifică sau supraveghează săvârșirea infracțiunii, creează grupuri organizate sau comunități criminale ori le coordonează activitatea.

3. Instigatorul, care determină alte persoane să comită o infracțiune prin persuasiune, corupere, amenințare sau alte mijloace.

4. Complicele, definit ca persoana care sprijină săvârșirea infracțiunii prin sfaturi, instrucțiuni, furnizare de informații, mijloace sau instrumente, înlăturarea obstacolelor sau promisiunea prealabilă de a ascunde infractorul, mijloacele infracțiunii, urmele acesteia sau obiectele obținute prin acte penale, ori prin promisiunea de a cumpăra sau vinde astfel de bunuri (art. 33 din Codul penal)¹⁷.

Gradul de participare și pedeapsa aplicabilă participanților depind de natura acțiunilor săvârșite de autor¹⁸. Conform art. 34 din Codul penal, dacă autorul este tras la răspundere penală, aceasta din urmă este extinsă asupra celorlalți participanți, care vor fi pedepsiți în conformitate cu același articol care reglementează acțiunile autorului. În teoria dreptului penal rus, complicitatea este analizată prin prisma a două criterii: obiective și subiective. Din categoria criteriilor obiective se evidențiază semnele cantitative (activitatea în comun) și cele calitative (pluralitatea de infractori). În ceea ce privește criteriile subiective, acestea includ comunitatea de intenții a participanților. Participanții la infracțiune, astfel cum sunt definiți de art. 33 din Codul penal, sunt: autorul, organizatorul, instigatorul și complicele.

Diferențele de abordare identificate în cadrul acestui studiu pot crea dificultăți semnificative în contextul cooperării judiciare internaționale. În practica europeană, cererile de extrădare sau recunoaștere a hotărârilor penale se lovesc adesea de diferențe în ceea ce ține de definirea și tratamentul complicității. Lipsa unei terminologii și a unor standarde comune privind participația penală complică aplicarea mecanismelor mandatului european de arestare.

Pe plan internațional, principalul instrument care reglementează complicitatea este Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale (CPI), adoptat în 1998. Conform art. 25 alin. (3) din Statut, „O persoană este răspunzătoare penal și poate fi trasă la răspundere pentru o crimă prevăzută de prezentul Statut dacă: (...) c) înlesnește, sprijină sau contribuie în alt mod la comiterea sau tentativa de comitere a unei astfel de crime (...), inclusiv prin furnizarea de mijloace, informații sau resurse.”¹⁹ Acest articol consacră recunoașterea complicității penale internaționale, chiar și în lipsa participării directe la executarea infracțiunii.

Pe plan internațional, complicitatea este reglementată în mai multe forme, în funcție de gradul de implicare și de natura sprijinului:

- Aiding and abetting (ajutor și înlesnire) – presupune oferirea autorului crimei a unui sprijin practic, intenționat. Această formă este frecvent întâlnită în jurisprudența Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII).

- Joint Criminal Enterprise (JCE) – „întreprinderea criminală comună” este o formă de responsabilitate penală colectivă, în care mai multe persoane colaborează în mod conștient la un plan criminal. Persoanele pot fi trase la răspundere chiar și pentru acte

¹⁷ Уголовный кодекс Российской Федерации (1996)[Codul penal al Federației Ruse]. Legea federală nr. 63-ФЗ din 13 iunie 1996, republicată. Disponibil la: pravo.gov.ru [accesat: 08.10.2025].

¹⁸ Ibidem, art. 34.

¹⁹ Statutul din 17 iulie 1998, DE LA ROMA AL CURȚII PENALE INTERNAȚIONALE. Publicat în Monitorul Oficial nr. 211 din 28 martie 2002. Emitent: Curtea Penală Internațională, <https://www.legal-tools.org/doc/759f54/pdf/> [accesat: 20.06.2025].

săvârșite de ceilalți membri, dacă acestea erau previzibile.

- **Complicitate prin omisiune** – uneori, și neintervenția poate atrage răspunderea penală, în special când persoana avea o obligație legală de a preveni sau de a opri comiterea infracțiunii (de ex., comandanți militari sau funcționari guvernamentali).

Principii-cheie privind complicitatea internațională:

- **Responsabilitate individuală:** dreptul internațional penal consacră faptul că fiecare persoană răspunde pentru propriul aport la crimă, indiferent de poziția oficială sau statutul politic.

- **Contribuție semnificativă:** pentru reținerea complicității, este necesar ca aportul persoanei să fi avut un efect concret și semnificativ asupra comiterii faptei.

- **Element intențional:** complicele trebuie să fi acționat cu intenția de a facilita fapta sau cu cunoașterea faptului că sprijinul său contribuie la realizarea acesteia.

Instituția complicității, pe plan internațional, este o formă esențială de trageră la răspundere penală în raport cu faptele cele mai grave care afectează comunitatea internațională. Aceasta reflectă principiul că nu doar autorii direcți ai crimelor sunt vinovați, ci și cei care, din umbră sau prin putere, le facilitează. Astfel, această instituție devine o expresie juridică a solidarității cu victimele și a condamnării complicității morale și politice în fața crimei organizate și a abuzurilor sistematice.

În dreptul penal al diferitelor state, distincția între autor, instigator, complice și așa-numiții „*encubridores*” (în dreptul penal spaniol) subliniază complexitatea participării infracționale. „*Encubridores*” sunt persoanele care, fără a participa direct la săvârșirea infracțiunii ca autori sau complici, intervin ulterior pentru a asista infractorul, fie prin utilizarea produsului infracțiunii, fie prin înlăturarea urmelor acesteia, sau pentru a facilita evadarea autorului.

Legislația Republicii Moldova, prevede răspunderea penală doar pentru dobândirea sau comercializarea, fără o permisiune prealabilă, a bunurilor despre care se știe că au fost obținute pe cale criminală (art.199 CP), sau favorizarea dinainte nepromisă a infracțiunii grave, deosebit de grave sau excepțional de grave (art.323 CP), lăsând în umbră alte categorii de infracțiuni, ceea ce, în viziunea autorului, creează lacune în legislație și posibilități suplimentare pentru infractori. De exemplu, prin prisma prevederilor art.16 CP al RM „Clasificarea infracțiunilor”, fapta prevăzută la art.186 alin.(2) lit. b), c), d) Cod penal „Furtul” cu circumstanțele agravante, comis „de două și mai multe persoane”, „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință”, „cu cauzarea de daune în proporții considerabile”, este o infracțiune mai puțin gravă. Respectiv, participanții la această categorie de infracțiuni nu sunt pasibili de răspundere penală pentru comiterea infracțiunii prevăzute la art.323 CP al RM.

Alte situații de imprevizibilitate, deficiențe de calificare, aplicare a dublelor standarde și care lasă loc pentru discuții controversate între practicieni, creează opinii eronate cu referire la aplicarea uniformă și unitară a legislației penale, sunt interpretarea, uneori eronată, a prevederilor art.42 alin.(5) din CP al RM. De exemplu, se recunoaște faptul că corupția este un fenomen nociv care afectează societatea per ansamblu, statul creând diferite mecanisme, metode și structuri de prevenire/ combatere a acestui fenomen; totodată, implicarea agenților statului la documentarea și reținerea subiecților implicați în fapte de corupție și conexe acestora, uneori este la limita legalității. Cum poate fi explicat faptul lipsirii persoanei de posibilitatea renunțării la comiterea infracțiunilor de corupție și conexe acestora, atunci când agenții statului, în scopul documentării și reținerii potențialului fap-

tuitor, din fondurile speciale alocate de stat oferă anumite sume de bani mituitorului, pentru ca ultimul la rândul său să le transmită potențialului făptuitor (mituitului), instruindu-l pe acesta cu anumite sfaturi de comportament și de conduită în raport cu mituitul? Și dacă potențialul făptuitor are capacitatea la un anumit moment de a renunța la comiterea actului de corupție, ce face mituitorul (agentul statului)?; acesta din urmă insistă către mituit să ia mita și să-și ducă la bun sfârșit misiunea sa de transmitere a banilor. Cum este calificată contribuția agenților statului la documentarea și demascarea actelor de corupție, care este limita implicării acestora în acțiunile respective? Este evident faptul, că corupția este o maladie care a pătruns în toate țesuturile societății și trebuie stârpită, iar aceasta este una din prioritățile trasate de statul R. Moldova. Doar că prevenirea și combaterea acestui fenomen nociv trebuie realizată prin metode și mijloace legale. Or, potrivit prevederilor art.42 alin. (5) CP al RM, se consideră complice persoana care a contribuit la săvârșirea infracțiunii prin sfaturi, indicații, prestare de informații, furnizarea de instrumente sau mijloace sau înlăturarea obstacolelor, precum și o persoană care anterior a permis infractorului să faciliteze ascunderea mijloacelor infracțiunii, a urmelor sau a obiectelor acestora, sau o persoană care anterior a permis achiziționarea sau vânzarea acestor obiecte. În practică există suficiente cazuri, când simpla asistare a agenților statului la comiterea anumitor inacțiuni și neimplicarea acestora, cunoașterea din timp a anumitor circumstanțe cu referire la pregătirea infracțiunilor nu întotdeauna comportă responsabilități de ordin penal. Alteori, doar sensibilizarea opiniei publice aduce anumite schimbări de ordin legislativ sau instituțional (Cazul „Pădurea Domnească”, „7 aprilie 2009”, „Furtul miliardului” etc., mai recent cazul „Aeroport”, soldat cu decesul a doi angajați, etc.).

Într-un stat cu adevărat democratic, respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului este o prioritate, indiferent de statutul procesual al individului. Statutul de bănuțit, învinut, inculpat, condamnat, prin prisma legislației procesual-penale, este unul temporar. În instanță finală, „liberul arbitru” determină comportamentul uman, iar respectarea standardelor democratice este o valoare care ține de maturitatea unei sau altei societăți. Nu întâmplător, unii indivizi își regăsesc refugiul în state mai dezvoltate (cum ar fi Marea Britanie), unde drepturile și libertățile omului cu adevărat sunt o valoare, alții ascunzându-se de organele de drept în „zone gri”.

Analiza participăției din perspectiva dreptului penal comparat și identificarea deficiențelor în plan național, poate contribui la adoptarea bunelor practici internaționale în vederea soluționării anumitor situații de individualizare a pedepselor penale pentru atingerea scopului pedepsei penale, stipulat în art.61 CP al RM, prin îmbunătățirea cadrului normativ național, asigurând astfel o aplicare mai eficientă și echitabilă a legii penale.

CONCLUZII

Instituția complicității reprezintă un element fundamental al teoriei generale a participăției penale, asigurând ca răspunderea penală să nu se limiteze la autorul direct al infracțiunii, ci să se extindă și asupra celor care, prin acte de sprijin, înlesnire sau tăcere deliberată, contribuie la realizarea acesteia. Analiza comparativă efectuată a evidențiat existența unor diferențe notabile între sistemele de drept examinate – Republica Moldova, România, Spania, Germania, Rusia și Statele Unite ale Americii – în ceea ce privește condițiile de angajare a răspunderii și gradul de sancționare a complicilor.

În dreptul penal al Republicii Moldova, potrivit art. 42 C.P., participăția este definită

ca „cooperarea intenționată a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate”.²⁰ Această formulare subliniază esența intenționalității, ca trăsătură comună tuturor formelor de participare, și impune ca fiecare participant să acționeze cu conștiința contribuției sale la infracțiune. Totuși, practica judiciară relevă dificultăți în delimitarea clară a formelor de participare – în special între coautorat, instigare și complicitate –, aspect care justifică intervenții de clarificare doctrinară și uniformizare jurisprudențială (Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 14 din 21 decembrie 2009; Decizia CSJ nr. 46/2017).

În dreptul penal român, complicitatea este reglementată de art. 48 C.P., definind complicea ca persoana care „cu intenție, înlesnește sau ajută în orice mod la comiterea unei fapte prevăzute de legea penală”.²¹ Acest model, bazat pe claritate conceptuală și diferențierea între formele de participare, reprezintă o sursă utilă de inspirație pentru legislația moldovenească.

Codul penal spaniol (Legea Organică 10/1995, art. 28–29)²² introduce o clasificare distinctă între autor și participant, incluzând în categoria autorilor și pe cei care acționează prin intermediul altora. În dreptul german, conform §§26–27 StGB, complicitatea („Beihilfe”) se pedepsește cu o sancțiune redusă, stabilită proporțional cu rolul efectiv al participantului, ceea ce denotă o aplicare riguroasă a principiului proporționalității.²³ În Rusia, art. 33 УК РФ definește complicitatea prin prisma contribuției voluntare, incluzând forme indirecte de sprijin moral.²⁴

În dreptul american, conform Model Penal Code §2.06 (1962), noțiunea de „accomplice liability” este mai extinsă, incluzând și cazurile în care persoana, având cunoștință că acțiunile sale contribuie la comiterea unei infracțiuni, continuă totuși să le efectueze.²⁵ Această abordare, deși mai severă, reflectă specificul dreptului anglo-saxon, orientat către prevenție și răspundere morală sporită.

Rezultatele cercetării evidențiază că, în timp ce sistemele europene continentale pun accent pe intenția comună și pe principiul accesorietații, dreptul american valorifică mai mult dimensiunea subiectivă a cunoașterii și voinței. În consecință, sistemul penal al Republicii Moldova ar putea fi consolidat printr-o formulare expresă a principiului accesorietații, care ar asigura coerență în aplicarea normelor privind participația penală și ar limita extinderea nejustificată a răspunderii.

O altă concluzie importantă privește necesitatea unei individualizări mai riguroase a pedepsei în funcție de gradul concret de implicare al participantului. În unele cauze examinate de instanțele naționale, contribuția redusă a unui complice a fost sancționată disproporționat în raport cu cea a autorului. Pentru evitarea acestor situații, se recomandă elaborarea unor orientări metodologice de către Curtea Supremă de Justiție, care să asigure o aplicare uniformă și echitabilă a articolelor 42–45 C.P.

În plan general, concluzia cercetării rezidă din faptul că instituția complicității tre-

²⁰ Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. (Monitorul Oficial al R.M., nr. 128–129/1012, 2002).

²¹ Codul penal al României, Legea nr. 286/2009, publicată în M.O. nr. 510 din 24 iulie 2009. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/109856>.

²² Código Penal de España, Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre. Boletín Oficial del Estado (BOE). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>.

²³ Strafgesetzbuch (StGB) – German Criminal Code. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb>.

²⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ) от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699.

²⁵ Model Penal Code (1962). American Law Institute. <https://www.ali.org/publications/show/model-penal-code>.

buie înțeleasă nu doar ca un mecanism represiv, ci ca un instrument al justiției penale menit să reflecte echilibrul dintre răspunderea individuală și solidaritatea în săvârșirea infracțiunii. Consolidarea acestei instituții în dreptul penal al Republicii Moldova presupune claritate legislativă, unificarea jurisprudenței și o abordare doctrinară modernă, compatibilă cu standardele europene și internaționale privind dreptul la un proces echitabil (art. 6 CEDO).

Studiul a demonstrat că, deși există un nucleu comun al complicității recunoscut la nivel internațional, particularitățile fiecărui sistem juridic influențează în mod direct aplicarea și interpretarea normelor penale. Această realitate evidențiază nevoia de armonizare parțială, cel puțin în contextul infracțiunilor transfrontaliere, precum și importanța unei abordări prudente și contextuale la evaluarea contribuției fiecărui participant la o infracțiune.

BIBLIOGRAFIE**BIBLIOGRAPHY**

- American Law Institute. (1962). Model Penal Code: Official Draft and Explanatory Notes. Philadelphia: American Law Institute. <https://www.ali.org/publications/show/model-penal-code>.
- Boletín Oficial del Estado (BOE) – Legea Organică nr. 10/1995 din 23 noiembrie, art.28. disponibilă: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf>.
- Codul Penal al Republicii Moldova, Nr. 985 din 18-04-2002. LP220 din 31.07.23, MO318-321/18.08.23, art.560. Disponibilă: <https://www.legis.md/>.
- Codul penal al României, Legea nr. 286/2009, republicat 2018, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2018, disponibil online: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/223635>.
- Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova. (2009). Hotărârea Plenului nr. 14 din 21 decembrie 2009 cu privire la aplicarea legislației ce reglementează participatia la infracțiune. Chișinău: Buletinul Curții Supreme de Justiție.
- Chambre Criminelle, 17 nov. 1887, Bulletin Criminelle nr. 392, 14 decembre 1934, citat de PELLETIER H., PERFETTI J. Code Penal 2006, Ed. Litec, Paris. Disponibilă: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007061477>.
- German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) Traducere realizată de Prof. Dr. Michael Bohlander. Disponibilă pe portalul FAOLEX: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb.
- GIURGIU N. Drept penal general: doctrină, legislație, jurisprudență. Iași, Ed.: Cantes, 2000. ISBN 973817306X, 9789738173064. 678 p.
- Netherlands. Wetboek van Strafrecht [Dutch Penal Code]. Trad. Louise Rayar & Stafford Wadsworth (rev. Hans Lensing). Littleton, Colo.: F.B. Rothman, 1997.
- PRADEL J. Manuel de Droit penal general. 22e edition. Paris, Ed.: Cujas, 2019. EAN: 9782254194049. 828 p.
- POCORA M. Participația penală în dreptul comparat. Acta Universitatis George Bacovia. Juridica - Volume 6. Issue 2/2017. Disponibilă: <http://juridica.ugb.ro/>.
- Statutul din 17 iulie 1998, DE LA ROMA AL CURȚII PENALE INTERNAȚIONALE. Publicat în Monitorul Oficial nr. 211 din 28 martie 2002. Emitent: Curtea Penală Internațională, <https://www.legal-tools.org/doc/759f54/pdf/>.
- Уголовный кодекс Российской Федерации (1996) [Codul penal al Federației Ruse]. Legea federală nr. 63-ФЗ din 13 iunie 1996, republicată.